

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Wie en wat staan waar tussen links en rechts?

Stapel, J.

Citation

Stapel, J. (1968). Wie en wat staan waar tussen links en rechts? *Acta Politica*, 4: 1968/1969(1), 32-40.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451079>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451079>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

WIE EN WAT STAAN WAAR TUSSEN LINKS EN RECHTS?

Een klein opinie-onderzoek

door J. Stapel

Het is onze indruk, dat de politieke aanduidingen 'links' en 'rechts' de laatste tijd in toenemende mate worden gebruikt. Slechts een kwantitatieve inhoudsanalyse van uitingen in pers, radio en televisie zou echter kunnen vaststellen of deze indruk juist is. Het is verder onze indruk dat de inhoud van beide termen nogal vaag is. Wij noteerden onlangs o.m. dat goede persfotografen altijd 'links' zouden zijn, dat de 'machten van rechts' achter de schermen één en ander zouden voorbereiden, dat alle T.V.-journalistiek zo 'links' zou zijn, enz.

Om nu iets nader aan de weet te komen hoe de aanduidingen 'links' en 'rechts' bij het publiek worden ervaren, is in het begin van dit jaar een onderzoekje gehouden. Uitgaande van het feit, dat beide termen als een tegenstelling worden gepresenteerd, is het redelijkerwijze mogelijk een Osgood-schaal te gebruiken. Op 1 april 1968 werd aan een landelijke aselechte steekproef van 461 personen o.m. de volgende vraag voorgelegd:

'Ik heb hier een blad met een aantal vragen. Wilt u dit even rustig bekijken en dan zelf de vragen beantwoorden? Het gaat hierom: wij willen graag weten hoe politiek links of hoe politiek rechts u bepaalde personen en politieke partijen vindt.

Onder elkaar staan de namen van personen en politieke partijen. Achter elke naam staan de woorden 'Links' en 'Rechts'. Daartussen zijn zeven plekje's waaruit U voor iedere partij of persoon Uw keuze kunt maken. Ieder plekje is aangeduid met een cijfer, van één tot zeven. Dat cijfer zelf betekent niets. Het gaat alleen om de afstand van 'links' of van 'rechts'. Leest U het zelf maar op dit blad. En gaat U zelf maar zitten invullen. Als U iets wilt weten, vraagt U het wel even'.

De questionnaire was dus 'self administrating' en bijzonder eenvoudig. Hij begon zo:

VOORBEELD

Als U Dr. Drees heel erg links vindt,

zet U een ringetje zo: LINKS ⑦ 6 5 4 3 2 1 RECHTS
of zo: LINKS 7 ⑥ 5 4 3 2 1 RECHTS

Als U Dr. Drees heel erg rechts vindt,

dan omringt U zo: LINKS 7 6 5 4 3 ② 1 RECHTS
of zo: LINKS 7 6 5 4 3 2 ① RECHTS

Mocht U Dr. Drees een man van precies het midden vinden, dan zou U zo

omringen: LINKS 7 6 5 ④ 3 2 1 RECHTS

De heer Drees werd als voorbeeld gekozen vanwege zijn zeer grote bekendheid en omdat hij politiek niet zeer actief meer is. Na het voorbeeld volgden in totaal vijfentwintig politieke partijen en persoonlijkheden.

Partijen van links naar rechts

In tabel 1 zijn de uitkomsten gegeven betreffende de politieke partijen. De nummers tussen haakjes links geven aan in welke volgorde de items op de invullijst voorkomen. De mediaangroepen zijn cursief gedrukt. Geheel rechts is het rekenkundig gemiddelde afgedrukt: 1 zou dus 100% uiterst rechts betekenen en 7 zou 100% uiterst links aanduiden, terwijl elk gemiddelde kleiner dan 4 zou duiden op rechts en elk gemiddelde boven 4 op links van het midden van de schaal. Het berekenen van mediaan- en rekenkundige gemiddelden impliceert geen standpunt ten aanzien van de wenselijkheid of toelaatbaarheid van deze rekenhandelingen op frequentieverdelingen uit schalen. De computer doet het echter snel en het zijn gemakkelijke samenvattingen.

Tabel 1
Indeling politieke partijen in links en rechts

Item-nummer	Partij	links (7)	iets minder links (6)	links v/h midden (5)	midden (4)	rechts v/h midden (3)	meer naar rechts (2)	rechts (1)	rekenk. gemiddelde	geen oordeel (%)
(8)	CPN	67	5	2	4	—	1	3	(6,45)	18
(13)	PSP	43	17	7	7	3	1	2	(5,90)	20
(18)	PvdA	23	24	11	11	2	5	5	(5,27)	19
(6)	D'66	13	17	16	19	7	5	5	(4,70)	18
(3)	De Radicalen (Groep Aarden)	10	11	15	26	6	4	8	(4,35)	20
(9)	Boeren Partij	14	9	11	21	5	5	16	(4,05)	19
(21)	VVD	5	3	7	26	9	12	18	(3,31)	20
(1)	ARP	5	4	8	13	11	12	29	(2,85)	18
(4)	CHU	5	3	2	14	8	20	30	(2,57)	18
(15)	KVP	2	2	5	13	9	15	34	(2,44)	20
(20)	SGP	3	3	3	10	4	12	45	(2,22)	20

Beschouwen wij nu de posities van de partijen volgens de rekenkundige gemiddelden, dan doet zich het beeld voor, dat men in grote lijnen zou verwachten. CPN en PSP worden het meest links geplaatst; de SGP wordt het meest rechts geplaatst; de Radikalen worden linkser geplaatst dan de KVP (die overigens zelf rechtser geplaatst wordt dan de VVD, de ARP en de CHU); D'66 wordt rechtser geplaatst dan de PvdA. Anders dan men echter zou kunnen verwachten wordt de Boerenpartij in het midden geplaatst.

Bezien wij de percenten-scores, dan blijkt dat 14% de Boerenpartij als uiterst links ziet, terwijl 16% daarentegen deze partij uiterst rechts acht. Dit feit, en de omstandigheid dat alle partijen in alle cellen (op één na) scores behalen, doet vermoeden, dat de aanduidingen 'links' en 'rechts' toch meer uiteenlopende betekenissen kunnen hebben, dan men zou opmaken uit de rangschikking volgens rekenkundige gemiddelden. Het was in ieder geval reden genoeg om een tweede onderzoekje op te zetten, waarover straks meer gezegd wordt.

Politici van links naar rechts

In de questionnaire werden behalve de namen van politieke partijen, ook de namen van een aantal politici opgenomen. Hierbij moest uiter-

Tabel 2

Indeling politici in links en rechts

Item- nummer	Naam:	links (7)	iets minder links (6)	links v/h midden (5)	midden (4)	rechts v/h midden (3)	meer naar rechts (2)	rechts (1)	rekenk. gemiddelde	geen oordeel
		%	%	%	%	%	%	%		%
(5)	Luns	3	1	2	20	11	16	29	(2,57)	18
(2)	Schmelzer	5	3	5	12	8	18	32	(2,64)	17
(10)	De Jong	2	3	4	22	11	14	26	(2,75)	18
(7)	Biesheuvel	4	3	8	15	14	15	23	(2,95)	18
(25)	Roolvink	8	5	5	14	10	12	25	(3,10)	21
(22)	Cals	3	5	10	19	11	13	20	(3,17)	19
(24)	Toxopeus	5	3	7	23	11	15	16	(3,27)	20
(14)	Mellema	3	5	6	24	10	13	12	(3,38)	27
(17)	Bogaers	6	10	13	22	11	7	8	(4,04)	23
(12)	Koekoek	17	7	10	20	5	5	18	(4,08)	18
(23)	Aarden	8	10	11	21	12	8	7	(4,09)	23
(16)	Van Mierlo	12	16	15	21	6	4	5	(4,66)	21
(11)	Den Uyl	19	22	12	13	6	5	5	(4,96)	18
(19)	Vondeling	18	21	14	13	4	4	5	(5,02)	21

aard een keuze worden gemaakt, maar er werd gepoogd een representatief gamma voor te leggen. De uitkomsten betreffende de politici zijn opgenomen in tabel 2.

De rangschikking volgens rekenkundige gemiddelden levert gedeeltelijk een beeld op dat men zou verwachten: Luns, Schmelzer en De Jong worden rechts geplaatst; Van Mierlo, Den Uyl en Vondeling links. Andere posities komen echter niet overeen met het gangbare beeld: Cals wordt nogal rechts geplaatst (iets rechtser dan Toxopeus), Koekoek blijkt iets linkser geacht te worden dan Bogaers. Bij beschouwing van de percenten-scores blijkt dat alle politici in alle cellen scores behalen, hetgeen opnieuw doet vermoeden dat aan de termen 'links' en 'rechts' verschillende betekenis wordt gegeven.

Zelfindeling respondenten

Aan het slot van het onderzoek werd de respondenten gevraagd zichzelf in te delen op één van de zeven plekken tussen links en rechts. De resultaten zijn vermeld in tabel 3.

Tabel 3

Zelfindeling ondervraagden in links en rechts

Item- nummer	Vraag	links (7)	(6)	(5)	midden (4)	(3)	rechts (2)	(1)	Rekenk. gemidd.	Geen oordeel
(26)	En Uzelf, waar staat U zelf tussen politiek rechts en politiek links?	7%	6%	8%	25%	5%	8%	21%	(3,47)	20%

Het blijkt dat 80% zichzelf weet in te delen en dat in totaal 21% zich links en in totaal 34% zich rechts van het midden plaatst. Ruim een vijfde ziet zichzelf als helemaal rechts, 7% ziet zich als geheel links, en een kwart stelt zich in het midden op.

In de questionnaire werd ook een vraag gesteld naar de stemkeuze van de respondenten. De antwoorden zijn vermeld in tabel 4. De resultaten vermeld in tabel 4 leveren het gewone beeld op, al zijn de uitkomsten voor CPN en Boerenpartij te laag (deze gaan omhoog als men gebruik maakt van 'secret ballot box' interviews).

Onderverdelingen

Het is nu verleidelijk de resultaten van deze tabel te vergelijken met die van de vorige tabellen. Zo immers zou men de subjectieve betekenissen

Tabel 4
Stemkeuze en voorgenomen stemkeuze

	heeft gestemd	zou nu stemmen
KVP	24,3	20,8
PvdA	22,5	20,4
VVD	9,6	9,2
ARP	8,6	6,7
CHU	8,6	8,7
PSP	1,6	2,1
CPN	1,2	1,5
SGP	1,2	1,5
GPV	0,8	1,1
BP	2,2	1,2
D'66	5,9	9,1
Noodraad	0,2	0,2
CDU	—	0,9
Radicalen	—	2,1
Andere partij	—	—
Geen opgave, gaat niet stemmen, heeft niet gestemd en blanco	13,3	14,5
	100,0	100,0

van de termen 'links' en 'rechts' nader kunnen analyseren. Het probleem is echter dat de steekproefgrootte ($n = 461$) verdergaande onderverdelingen niet toelaat zonder toenemende steekproefafwijkingen. De percentages in de tabellen 1 tot/met 4 zullen als regel (in 19 van de 20 gevallen) niet meer dan plm. 4% afwijken van wat een totale telling der plm. 8 miljoen stemgerechtigden zou opleveren. Veel grotere afwijkingen zijn echter mogelijk als men verdere onderverdelingen maakt. Met deze reserve en vooral dus indicatief geïnterpreteerd kunnen de nu volgende onderverdelingen echter nuttige inzichten verschaffen.

In tabel 5 is vermeld hoe de stemmers op de zes grote partijen (tabel 4) zichzelf (tabel 3) én hun partij (tabel 1) hebben geplaatst.

Dat links en rechts totaal verschillende betekenissen en gevoelsinhouden kunnen hebben is hier minder belangrijk omdat hiervoor 'self image' en partij waarschijnlijk dezelfde (overigens onbekende) maatstaven gehanteerd werden.

De PvdA-stemmers vinden in doorsnee hun partij linkser dan zichzelf. De D'66-stemmers zijn, volgens zichzelf, meer nog mensen van het mid-

Tabel 5
Zelfindeling, indeling partijen en voorgenomen stemkeuze *

		links (7)	iets minder links (6)	links v/h midden (5)	midden (4)	rechts v/h midden (3)	meer naar rechts (2)	rechts (1)
OVER:								
PvdA-stemmers	Zichzelf	19	15	13	27	3	2	3
	PvdA	25	21	12	10	2	7	5
D'66-stemmers	Zichzelf	2	10	14	35	6	8	6
	D'66	6	16	8	22	16	6	12
VVD-stemmers	Zichzelf	3	—	6	25	3	16	22
	VVD	—	—	3	16	16	16	28
ARP-stemmers	Zichzelf	—	—	9	13	11	18	36
	ARP	2	7	16	4	11	11	42
CHU-stemmers	Zichzelf	3	—	3	20	9	20	34
	CHU	3	—	—	17	3	26	40
KVP-stemmers	Zichzelf	2	—	1	27	6	7	39
	KVP	4	1	3	6	1	10	56

* De 'geen antwoord' groep is verwijderd. Door computer-af rondingen kunnen de horizontale totalen soms niet op 100% uitkomen.

Tabel 6
Plaatsbepaling van eigen partij (I)

Stemmen op PvdA, D'66, VVD, ARP, CHU en KVP	Aantal posities Partij linkser dan zelf																				
20%	<table border="0"> <tr> <td rowspan="5">}</td> <td rowspan="2">1%</td> <td rowspan="2">{</td> <td>½%</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>X%</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td rowspan="3">7%</td> <td rowspan="3">{</td> <td>½%</td> <td>4</td> </tr> <tr> <td>3%</td> <td>3</td> </tr> <tr> <td>4%</td> <td>2</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>{</td> <td>12%</td> <td>1</td> </tr> </table>	}	1%	{	½%	6	X%	5	7%	{	½%	4	3%	3	4%	2			{	12%	1
}	1%				{	½%	6														
			X%	5																	
	7%		{	½%	4																
				3%	3																
		4%		2																	
		{	12%	1																	
41%	— — — — — — — — — — 0 — — — — — (= geprefereerde partij en 'zichzelf' gelijk)																				
	Partij rechtser dan zelf																				
21%	<table border="0"> <tr> <td rowspan="5">}</td> <td rowspan="3">12%</td> <td rowspan="3">{</td> <td>8%</td> <td>1</td> </tr> <tr> <td>5%</td> <td>2</td> </tr> <tr> <td>7%</td> <td>3</td> </tr> <tr> <td rowspan="2">1%</td> <td rowspan="2">{</td> <td>X%</td> <td>4</td> </tr> <tr> <td>X%</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>{</td> <td>½%</td> <td>6</td> </tr> </table>	}	12%	{	8%	1	5%	2	7%	3	1%	{	X%	4	X%	5			{	½%	6
}	12%				{	8%	1														
						5%	2														
			7%	3																	
	1%		{	X%	4																
		X%		5																	
		{	½%	6																	
18%	— — — — — — — — — — Geen opgave																				

den dan hun partij. De KVP wordt door de eigen aanhangers (van 1 april 1968) nog rechtser beoordeeld dan zij zichzelf al plaatsen.

De computer kan ook snel vaststellen hoeveel ondervraagden hun eigen partij op dezelfde plaats of hoeveel punten rechtser of linkser dan zichzelf plaatsen. Van de (totaal 354) ondervraagden die als hun huidige stemkeuze een der zes grote partijen opgaven, is het uitgezocht (zie tabel 6).

Van alle ondervraagden met indicaties over beide items (eigen partij en zelf) geeft precies de helft (41 van 82) identieke plaatsbepaling voor zichzelf en de 'eigen' partij. De eigen partij staat linkser volgens 20%, rechtser volgens 21%, maar voor de helft daarvan (12% één plaats linkser + 8% één plaats rechtser = 20%) scheelt het slechts één positie. Tabel 5 liet al zien dat dit per partij verschillend ligt. Dat blijkt nog nader in tabel 7.

Tabel 7
Plaatsbepaling van eigen partij (II)

	linkser dan zelf			(totaal-linkser)	iden-tiek	(totaal-rechtser)	rechtser dan zelf		
	6, 5 + 4 posities	3 en 2 posities	1 positie				1 positie	2 en 3 posities	4, 5 + 6 posities
Zou nu stemmen op:	%	%	%	%	%	%	%	%	%
PvdA	—	11	15	(26)	34	(18)	7	10	1
D'66	4	6	14	(24)	28	(28)	12	14	2
VVD	—	—	6	(6)	47	(21)	9	9	3
ARP	4	2	20	(26)	42	(18)	16	2	—
CHU	—	6	6	(12)	54	(23)	9	14	—
KVP	1	4	6	(11)	46	(23)	4	18	1

Slechts een derde der voorgenomen PvdA-stemmers zit zelf op dezelfde plaats als hun partij. De PvdA wordt als linkser gezien dan de aanhang zich zelf ziet.

D'66 heeft een hoogst evenwichtige maar erg gespreide verdeling. Maar de kiezers 'kennen hun plaats niet' en slechts 28% zit in hetzelfde hokje. De VVD is rechtser dan zijn aanhang. De ARP linkser, maar CHU en KVP weer rechtser.

Mocht de links/rechts-plaatsbepaling een belangrijke factor zijn — maar dat is allerminst zeker — dan zou bij de PvdA en ARP 'verlies naar rechts' dreigen en bij VVD en KVP bijvoorbeeld 'verlies naar links'.

De door de kiezers zelf als het ware toegestane afwijkingen van de eigen plaatsbepaling tussen links en rechts doen echter vermoeden dat het voor de politieke keuze géén factor van groot belang is. En dat zou weer kunnen betekenen dat het in voorlichting en propaganda toepassen van

deze termen niet alleen onduidelijk maar bovendien ondoeltreffend zou kunnen zijn.

Een tweede onderzoek

De beste manier om achter de subjectieve betekenissen van de termen 'links' en 'rechts' te komen is het publiek er zelf naar te vragen. Dat is gebeurd in een NIPO-onderzoek op 13 mei 1968. Aan een landelijke aselechte sub-steekproef van 251 mannen en vrouwen werd toen het volgende gevraagd:

'Men praat in de politiek veel over links en over rechts. Wat verstaat U onder politiek *links*? Wat betekent links precies?'

en

'En wat verstaat U onder politiek *rechts*? Wat betekent rechts, volgens U?'

De resultaten zijn verwerkt in tabel 8.

Achteraf is het natuurlijk heel jammer, dat deze twee open vragen niet bij de eerste interviews in april zijn opgenomen. Want nu is pas later

Tabel 8
Betekenissen van links en rechts *

LINKS		RECHTS	
Socialistisch	20%	Kapitalistisch	4%
Communistisch	16%		
Niet Christelijk, de niet christelijke partijen	8%	Christelijk, de christelijke, confessionele partijen	28%
Vooruitstrevend, progressief	7%	Behoudend, ouderwets, conservatief	14%
Modern	1%		
Partijen die voor de arbeider opkomen e.d.	6%	Partijen voor beter gesitueerden e.d.	2%
Staatsdirigisme (e.d.)	2%	Voor de vrijheid	3%
		Tegen overheidsingrijpen	½%
		Democratisch	3%
		Koningsgezind	3%
Radikaal	2%		
Oppositie-partijen	3%		
Anders dan rechts	1%	Anders dan links	4%
Partijen genoemd, n.l.:			
PvdA	5%	KVP:	5%
PSP	4%	ARP:	4%
CPN	2%	CHU:	4%
D'66	2%	VVD:	2%
Diverse andere antwoorden	8%	Diverse andere antwoorden	7%
Geen antwoord	36%	Geen antwoord	36%

* Er komen zgn. 'meervoudige' antwoorden voor. Totalen boven 100%.

gebleken, dat de veronderstelling dat 'links' en 'rechts' een eenduidige tegenstelling vormen, bijzonder twijfelachtig is.

Ruim een derde (36%) van de ondervraagden kan niet vertellen wat links of rechts betekent. Zoals uit de tabellen 1 en 2 blijkt was in doorsnee 20% niet in staat partijen en politici naar deze begrippen in te delen. Het geven van een omschrijving is kennelijk moeilijker dan het indelen van een gegeven object.

Bij de spontane reacties op de open vraag vallen nog enkele zaken op. Bij 'links' denken velen (36%) aan 'socialistisch' en 'communistisch' terwijl bij 'rechts' velen (28%) denken in termen van de christelijke confessie en de confessionele partijen. De begrippen 'vrijheid' en 'democratie' worden uitsluitend onder de beschrijving van 'rechts' genoemd.

Zeer voorzichtig generaliserend — het is immers uit de tabel niet op te maken welke tegenstelling tussen 'links' en 'rechts' iedere ondervraagde voor zich maakt — zou men kunnen zeggen dat onder de polariteit 'links'-'rechts' verstaan kunnen worden de volgende tegenstellingen:

- (1) 'socialistisch-communistisch' tegenover 'kapitalistisch',
- (2) 'vooruitstrevend, progressief, etc.' tegenover 'behoudend, ouderwets, etc.',
- (3) 'niet christelijk' tegenover 'christelijk',
- (4) 'niet confessionele partijen' tegenover 'confessionele partijen'.

Duidelijkheid in de politiek

In januari en maart van dit jaar ervoer het publiek afnemende duidelijkheid in de politiek.¹

Op de vraag:

'Er wordt veel gesproken over vergroting van de duidelijkheid in de Nederlandse politiek. Is, volgens U, die duidelijkheid de laatste maanden toegenomen of afgenomen? Of is daar weinig of niets in veranderd?' waren dit de reacties:

	januari 1968	maart 1968
	%	%
duidelijkheid afgenomen	19	29
toegenomen	13	14
weinig of niets veranderd	45	27
geen oordeel	23	30
	—	—
	100	100

Het zonder nadere definities gebruiken van de termen links en rechts kan, zo blijkt o.i. uit de verzamelde gegevens, de door vele Nederlanders ervaren onduidelijkheid alleen maar vergroten.

¹ NIPO-enquête-bericht no 1212.

'DUIDELIJKHEID' IN DE NEDERLANDSE POLITIEK

Een poging tot operationalisering

door A. A. J. Jacobs en W. Jacobs-Wessels

1 INLEIDING

Sinds de verkiezingscampagne voor de Tweede Kamer verkiezingen van 15 februari 1967, wordt het woord *duidelijkheid* veel gebruikt in discussies over partijstructuren en politieke vernieuwing.

Dit impliceert niet zonder meer dat men het eens is over de betekenis van dat woord. Om een paar interpretaties te noemen:

A een partij is duidelijk wanneer deze in staat is zijn doelstellingen zo te formuleren dat de kiezer zijn programmapunten herkent als zijnde van die partij;

B een partij is duidelijk wanneer er onder de kiezers eenstemmigheid bestaat over zijn plaatsbaarheid, waarmee bedoeld wordt de mate waarin deze 'links' dan wel 'rechts' georiënteerd is;

C een partij is duidelijk wanneer haar leden en kiezers een homogene groep vormen gerekend naar hun politieke overtuiging;

D een partij is duidelijk wanneer men uit het programma waarmee deze een verkiezingscampagne ingaat, het politieke gedrag na de verkiezingen kan voorspellen.

Wellicht bestaan er nog meer opvattingen.

In ieder geval lijkt het nuttig dat men zich in de politieke discussie rekenschap geeft van wat men precies bedoelt als men zich zelf als 'duidelijk' aanprijst, c.q. de ander van 'onduidelijkheid' beticht.

Daartoe onze poging om het in de Nederlandse politiek veel gebruikte woord 'duidelijkheid' te operationaliseren. We hebben dit gedaan voor twee van de vermelde duidelijkheidsinterpretaties, daarmee het oordeel 'duidelijk' of 'onduidelijk', een wat objectiever karakter gevend.

2 KEUZE VAN DUIDELIJKHEIDSOPVATTING

We hebben twee interpretaties van de kwalificatie 'duidelijkheid' voor onderzoek uitgekozen, en wel de twee eerstgenoemde, in het vervolg aan te duiden als 'opvatting A', en 'opvatting B', respectievelijk de herkenbaarheidsopvatting en de plaatsbaarheidsopvatting.